XALQARO TASHKILOTLARDA O‘ZBEK TILINING O‘RNI VA NUFUZINI OSHIRISH

Xamidjonova Xilola Alibek qizi
Andijon davlat chet tillari universiteti Xorijiy filologiya va turizm fakulteti IF Ingliz tili yo‘nalish talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24217896

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek tilining tarixiy va madaniy salohiyati, xalqaro tashkilotlar bilan aloqalar jarayonida tutgan o‘rni hamda uning xalqaro nufuzini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tilni xorijda o‘qitish, tarjima faoliyatini rivojlantirish, diplomatik muloqot, ilmiy hamkorlik va raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, xalqaro tashkilotlar, davlat tili, xalqaro nufuz, diplomatiya, madaniy meros, globallashuv, tarjima, ta’lim, raqamli texnologiyalar.

Kirish

Til insoniyat yaratgan eng muhim ma’naviy boyliklardan biridir. Inson o‘z fikri, his-tuyg‘usi va dunyoqarashini til orqali ifodalaydi. Xalq esa o‘z tarixiy xotirasi, urf-odatlari, qadriyatlari va hayotiy tajribasini til vositasida avloddan avlodga yetkazadi. Shu sababli tilga e’tibor berish, uni asrash va rivojlantirish har bir jamiyatning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Bugungi globallashuv davrida davlatlar o‘rtasidagi siyosiy, iqtisodiy, ilmiy va madaniy aloqalar tobora kengaymoqda. Xalqaro maydonda turli tillarda muloqot qilish, axborot almashish va o‘z milliy madaniyatini tanitish imkoniyatlari ortib bormoqda. Bunday sharoitda o‘zbek tilining xalqaro tashkilotlar faoliyatidagi ko‘rinishini kuchaytirish va uning nufuzini oshirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek tili nafaqat kundalik muloqot vositasi, balki xalqimizning ko‘p asrlik tarixi, boy adabiyoti va o‘ziga xos tafakkurini aks ettiruvchi ma’naviy merosdir. Uni xalqaro miqyosda targ‘ib qilish O‘zbekistonning dunyodagi madaniy qiyofasini boyitadi, boshqa xalqlar bilan o‘zaro tushunish va hamkorlikni mustahkamlaydi.

O‘zbek tilining tarixiy ildizlari va adabiy boyligi

O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, uning shakllanishi va taraqqiyoti uzoq tarixiy jarayon bilan bog‘liq. Turkiy yozma yodgorliklar, xalq og‘zaki ijodi namunalari, dostonlar, maqollar va hikmatli so‘zlar tilimizning tarixiy qatlamlarini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Asrlar davomida tilimiz turli madaniyatlar bilan aloqada rivojlanib, boy lug‘at tarkibi va keng ifoda imkoniyatlariga ega bo‘ldi.

O‘zbek adabiy tilining yuksalishida Alisher Navoiy ijodi beqiyos ahamiyatga ega. Uning “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarida turkiy tilning imkoniyatlari haqida ilgari surilgan fikrlar ona tilimiz tarixida muhim o‘rin tutadi. Navoiy ijodi o‘zbek tilida murakkab falsafiy, axloqiy va badiiy fikrlarni yuksak darajada ifodalash mumkinligini namoyon etgan.

Keyingi davrlarda Zahiriddin Muhammad Bobur, Mashrab, Munis, Ogahiy, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Oybek va boshqa ijodkorlar tilimizning badiiy imkoniyatlarini kengaytirdilar. Ularning asarlarida xalqning turmush tarzi, orzu-intilishlari, tarixiy voqealar va ma’naviy qarashlari o‘z aksini topgan. Ushbu merosni xorijiy tillarga tarjima qilish orqali jahon kitobxonlari o‘zbek xalqining ruhiy olami bilan yaqindan tanishishlari mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tarixiy va adabiy meros xalqaro nufuzning muhim manbalaridan biridir. Biror xalqning adabiyoti boshqa tillarda o‘qilsa, uning tili va madaniyatiga qiziqish ham ortadi. Shu bois tarjima loyihalari, xalqaro kitob ko‘rgazmalari va adabiy uchrashuvlar o‘zbek tilini targ‘ib qilishning samarali yo‘llari sanaladi.

Davlat tili maqomi va mustaqillik davridagi e’tibor

O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi uning jamiyat hayotidagi o‘rnini mustahkamlash yo‘lidagi muhim tarixiy qadamlardan biri bo‘ldi. 1989-yil 21-oktabrda “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilinishi ona tilimizning huquqiy maqomini belgilab berdi. Mustaqillikdan keyin o‘zbek tilining davlat boshqaruvi, ta’lim, fan, ommaviy axborot vositalari va madaniyat sohalarida qo‘llanish doirasi kengaydi.

2019-yil 21-oktabrda o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirishga qaratilgan Prezident farmoni qabul qilindi. Ushbu yo‘nalishdagi ishlar til siyosatini takomillashtirish, davlat tilida ish yuritish madaniyatini rivojlantirish va tilni zamonaviy talablar asosida qo‘llashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda davlat tilining nufuzi faqat qonun va qarorlar bilan emas, balki kundalik hayotdagi amaliy qo‘llanishi bilan ham belgilanadi. Ta’lim muassasalarida, davlat idoralarida, ilmiy tashkilotlarda va ommaviy axborot vositalarida adabiy til me’yorlariga rioya qilish muhimdir. Ichki muhitda puxta rivojlangan til xalqaro maydonda ham munosib namoyon bo‘lishi uchun mustahkam asos yaratadi.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik va o‘zbek tilining mavqei

O‘zbekiston 1992-yil 2-mart kuni Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a’zo bo‘ldi. Bu mamlakatimizning xalqaro munosabatlarda mustaqil ishtirok etishi va jahon hamjamiyati bilan hamkorlikni rivojlantirishi uchun muhim imkoniyat yaratdi. O‘zbekiston BMT tizimidagi tashkilotlar, UNESCO va boshqa xalqaro tuzilmalar bilan ta’lim, fan, madaniyat, ekologiya, turizm hamda barqaror rivojlanish yo‘nalishlarida hamkorlik qilib kelmoqda.

Shuni aniq qayd etish kerakki, o‘zbek tili BMTning oltita rasmiy tilidan biri emas. BMTning rasmiy tillari arab, xitoy, ingliz, fransuz, rus va ispan tillaridir. Biroq bu holat o‘zbek tilining xalqaro miqyosda qo‘llanishi yoki targ‘ib qilinishiga to‘sqinlik qilmaydi. Xalqaro anjumanlarda milliy tillardan foydalanish, ma’ruzalarni tarjima qilish va madaniy tadbirlarni o‘zbek tilida tashkil etish orqali tilimizning ko‘rinishini oshirish mumkin.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda o‘zbek tilining mavqeini mustahkamlash uchun rasmiy axborot materiallarini sifatli tarjima qilish, mamlakatimiz tashabbuslarini o‘zbek tilida ham yoritish va xorijiy auditoriyaga mo‘ljallangan ko‘p tilli resurslarni yaratish zarur. Bunda tarjima sifati, atamalarning izchilligi va matnlarning tushunarli bo‘lishi muhim ahamiyatga ega.

UNESCO bilan hamkorlik doirasida tarixiy obidalar, nomoddiy madaniy meros, adabiyot va san’atni xalqaro miqyosda tanitish imkoniyatlari mavjud. Milliy meros haqida o‘zbek tilida tayyorlangan materiallarni boshqa tillarga tarjima qilish esa tilimizni ham, madaniyatimizni ham birgalikda targ‘ib etadi.

Diplomatiya va xalqaro muloqotda ona tilining ahamiyati

Diplomatiya davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarni yo‘lga qo‘yish, muzokaralar olib borish va o‘zaro manfaatli kelishuvlarga erishish jarayonidir. Bu jarayonda til va tarjima muhim vosita hisoblanadi. Davlat vakillarining o‘z ona tilida fikr bildirishi milliy o‘zlikni namoyon etadi, tarjima esa ushbu fikrlarning boshqa tomonlarga aniq yetib borishini ta’minlaydi.

O‘zbek tilining diplomatik maydondagi ishtirokini kengaytirish uchun xalqaro uchrashuvlar, rasmiy tashriflar va konferensiyalarda ona tilimizdagi nutqlarni sifatli tarjima qilish tizimini rivojlantirish kerak. Shuningdek, diplomatik hujjatlarni tayyorlaydigan mutaxassislarning o‘zbek tilidagi rasmiy uslubni mukammal bilishi muhim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xalqaro muloqotda tilning nufuzi uning aniq, mantiqli va mazmunli qo‘llanishi bilan ham belgilanadi. Shu sababli rasmiy nutq madaniyatini rivojlantirish, terminlardan o‘rinli foydalanish va tarjimonlar tayyorlashga e’tibor qaratish lozim.

O‘zbek tilini xorijiy mamlakatlarda o‘qitish

Tilning xalqaro miqyosda tanilishi uchun uni boshqa mamlakatlarda o‘rganish imkoniyati bo‘lishi kerak. Xorijiy universitetlarda o‘zbek tili va adabiyoti bo‘yicha kurslar, fakultativ mashg‘ulotlar yoki ilmiy dasturlar tashkil etish bu borada samarali yo‘nalish hisoblanadi. Bunday ta’lim dasturlari orqali talabalar nafaqat tilni, balki O‘zbekiston tarixi, geografiyasi, adabiyoti va madaniyatini ham o‘rganadilar.

O‘zbek tilini o‘rgatishda zamonaviy metodlardan foydalanish muhim. Darsliklar bilan birga audioyozuvlar, videodarslar, elektron lug‘atlar, suhbat namunalari va interaktiv mashqlar taqdim etilsa, til o‘rganish jarayoni qiziqarli va samarali bo‘ladi. Boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar uchun kundalik muloqotga oid mavzular, yuqori bosqichdagilar uchun esa adabiy va ilmiy matnlar tavsiya etilishi mumkin.

Talabalar almashinuvi dasturlari ham o‘zbek tilini targ‘ib qilishga xizmat qiladi. O‘zbekistonga kelgan xorijiy talabalar til muhitida bo‘lish, mahalliy oilalar, tarixiy joylar va ta’lim muassasalari bilan tanishish orqali tilni amaliy o‘rganish imkoniga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, o‘zbekistonlik talabalar xorijda mamlakatimiz tili va madaniyatini tanishtiruvchi elchilar vazifasini bajarishlari mumkin.

Tarjima faoliyati va o‘zbek adabiyotini dunyoga tanitish

Tarjima turli xalqlar o‘rtasida ma’naviy ko‘prik vazifasini bajaradi. O‘zbek tilidagi asarlar boshqa tillarga tarjima qilinsa, ular xalqaro kitobxonlar uchun ham ochiq bo‘ladi. Ayniqsa, mumtoz adabiyot, zamonaviy nasr, bolalar adabiyoti, tarixiy tadqiqotlar va ilmiy ishlanmalarni tarjima qilish muhimdir.

Tarjima jarayonida so‘zlarning lug‘aviy ma’nosinigina emas, balki matnning uslubi, tarixiy sharoiti va milliy ruhini ham hisobga olish zarur. Masalan, o‘zbek xalqiga xos urf-odatlar yoki ayrim milliy tushunchalar boshqa tilda to‘g‘ridan-to‘g‘ri muqobilga ega bo‘lmasligi mumkin. Bunday holatlarda izohlar va puxta tahrir tarjimaning mazmunini to‘g‘ri yetkazishga yordam beradi.

Tarjimonlar tayyorlash, tarjima maktablarini rivojlantirish va xalqaro nashriyotlar bilan hamkorlik qilish bu yo‘nalishdagi ishlarni kuchaytiradi. Shuningdek, o‘zbek adabiyoti namunalari bo‘yicha xorijiy tillarda taqrizlar, maqolalar va tanishtiruv materiallarini ko‘paytirish lozim.

Ilm-fan va ta’lim sohasida o‘zbek tilining imkoniyatlari

Tilning nufuzi uning ilmiy sohada qo‘llanishi bilan ham chambarchas bog‘liq. O‘zbek tilida darsliklar, ilmiy maqolalar, lug‘atlar va tadqiqotlar yaratilishi tilning zamonaviy bilimlarni ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Turli fan yo‘nalishlarida atamalarni tartibga solish va ularning yagona qo‘llanishiga erishish ham muhim vazifadir.

Xalqaro ilmiy hamkorlikda o‘zbek tilidagi tadqiqotlarning qisqa mazmunlarini ingliz va boshqa tillarda taqdim etish foydali. Bu xorijiy olimlarga mamlakatimizda olib borilayotgan izlanishlar bilan tanishish imkonini beradi. Shu bilan birga, ilmiy natijalarni o‘zbek tilida keng jamoatchilikka tushunarli tarzda yetkazish ilm-fan va jamiyat o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

Universitetlarda akademik yozuv, ilmiy nutq va terminologiya bo‘yicha mashg‘ulotlarni rivojlantirish zarur. Talabalar o‘z fikrini ona tilida dalillar asosida bayon qilishni o‘rgansalar, kelajakda ilmiy va kasbiy faoliyatda ham samarali ishlay oladilar.

Raqamli texnologiyalar va internet makonida o‘zbek tili

XXI asrda tilning rivojlanishiga internet va raqamli texnologiyalar katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron lug‘atlar, tarjima dasturlari, ovozli yordamchilar, matnni avtomatik tahlil qilish tizimlari va sun’iy intellekt vositalari kundalik hayotning bir qismiga aylanmoqda. O‘zbek tilining ushbu texnologiyalarda to‘laqonli qo‘llanishi uning kelajakdagi mavqei uchun muhimdir.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Buning uchun o‘zbek tilidagi sifatli elektron matnlar, audioyozuvlar va ochiq ma’lumotlar bazalarini ko‘paytirish kerak. Imlo va uslubni tekshiruvchi vositalar, nutqni matnga aylantirish dasturlari hamda o‘zbekcha qidiruv imkoniyatlarini takomillashtirish foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratadi. Bunday ishlarda tilshunoslar bilan dasturchilarning hamkorligi alohida ahamiyatga ega.

Ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek tilida savodli va mazmunli kontent yaratish ham tilning raqamli nufuzini oshiradi. Tarix, adabiyot, ilm-fan va kundalik hayotga oid sifatli materiallar ko‘paygani sari internet foydalanuvchilari ona tilida ko‘proq axborot oladilar. Xorijiy auditoriya uchun subtitr va tarjimalar qo‘shish esa ushbu materiallarning qamrovini kengaytiradi.

Turizm va madaniy diplomatiyada o‘zbek tilining o‘rni

O‘zbekistonning tarixiy shaharlari, me’moriy obidalari, milliy taomlari, hunarmandchiligi va mehmondo‘stligi xorijiy sayyohlarni o‘ziga jalb qiladi. Turizm mamlakatni tanitish bilan birga, uning tiliga ham qiziqish uyg‘otishi mumkin. Sayyohlar mahalliy aholi bilan muloqot qilish jarayonida salomlashish, minnatdorchilik bildirish va kundalik iboralarni o‘rganishga intiladilar.

Muzeylar, tarixiy majmualar va turistik markazlarda o‘zbek tilidagi ma’lumotlarning sifatli bo‘lishi, shu bilan birga ularning xorijiy tillardagi tarjimalari mavjudligi muhim. Milliy madaniyatni tanishtiruvchi ko‘rgazmalar, konsertlar va festivallarda o‘zbek tilining faol ishlatilishi ham tilimizga e’tiborni oshiradi.

Madaniy diplomatiya orqali mamlakatlar o‘zaro ishonch va hurmatni mustahkamlaydi. O‘zbek xalqining musiqa, raqs, adabiyot va hunarmandchilik an’analarini xalqaro tadbirlarda namoyish etish tilimizni ham shu madaniy boyliklar bilan birga tanitish imkonini beradi.

Mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari

O‘zbek tilining xalqaro nufuzini oshirishda bir qator muammolar mavjud. Xorijiy tillarga tarjima qilingan manbalar sonini yanada ko‘paytirish, ilmiy terminlarni muvofiqlashtirish, zamonaviy o‘quv materiallarini yaratish va raqamli vositalarning sifatini oshirish talab etiladi. Ayrim hollarda o‘zbek tilidagi materiallarning internetda yetarli darajada topilmasligi ham uning xalqaro ko‘rinishini cheklaydi.

Bu muammolarni hal etish uchun davlat tashkilotlari, oliy ta’lim muassasalari, ilmiy markazlar, nashriyotlar va xususiy texnologik kompaniyalar o‘zaro hamkorlik qilishi kerak. Tarjimonlar uchun malaka oshirish dasturlari, yosh tadqiqotchilar uchun grantlar va o‘zbek tilidagi raqamli loyihalar uchun qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Yana bir muhim masala — til me’yorlariga hurmat bilan yondashishdir. Rasmiy hujjatlar, ommaviy axborot vositalari va internetdagi materiallarda imlo hamda uslub qoidalariga rioya qilish tilning obro‘sini oshiradi. Shu bilan birga, tilni rivojlantirish jarayonida uning tabiiy taraqqiyotiga imkon berish, yangi tushunchalarni ifodalash uchun zarur atamalarni puxta ishlab chiqish lozim.

Yoshlarning mas’uliyati va amaliy tashabbuslar

O‘zbek tilining xalqaro maydondagi mavqeini oshirish faqat mutaxassislar zimmasidagi vazifa emas. Har bir yosh o‘z bilim va imkoniyatidan kelib chiqib, bu jarayonga hissa qo‘sha oladi. Ona tilida kitob o‘qish, savodli yozish, fikrni aniq ifodalash va milliy qadriyatlarni hurmat qilish shunday hissaning boshlanishidir.

Talabalar o‘zbek tilidagi maqolalarni xorijiy tillarga tarjima qilish, xalqaro talabalar bilan suhbat klublarini tashkil etish, milliy adabiyot haqida videolar tayyorlash yoki elektron lug‘at loyihalarida qatnashishlari mumkin. Bunday tashabbuslar kichik ko‘rinsa-da, muntazam amalga oshirilsa, tilimiz haqidagi ma’lumotlarning keng tarqalishiga xizmat qiladi.

Yoshlar xorijiy tillarni o‘rganish orqali dunyo bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Biroq bu jarayonda ona tilini unutmaslik, aksincha, uni boshqa tillar bilan qiyoslab chuqurroq anglash muhim. Bir nechta tilni bilgan inson o‘z madaniyatini boshqalarga tushuntirishda ham kengroq imkoniyatga ega bo‘ladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilining xalqaro tashkilotlar va jahon hamjamiyatidagi o‘rnini mustahkamlash uzoq muddatli, izchil va ko‘p tomonlama faoliyatni talab qiladi. Bunda xalqaro hamkorlik, tarjima, xorijda til o‘qitish, ilmiy izlanishlar, madaniy diplomatiya va raqamli texnologiyalar bir-birini to‘ldiruvchi muhim yo‘nalishlardir.

O‘zbek tili xalqimizning tarixiy xotirasi va milliy o‘zligini mujassam etadi. Uni dunyoga tanitish orqali biz nafaqat tilimizning imkoniyatlarini, balki xalqimizning ilmiy, ijodiy va madaniy salohiyatini ham namoyon etamiz. Buning uchun tilimizni kundalik hayotda to‘g‘ri qo‘llash, ilm-fan va zamonaviy texnologiyalarda rivojlantirish, boshqa xalqlarga o‘rgatish hamda xalqaro muloqotda faol ishlatish zarur.

Menimcha, tilning haqiqiy nufuzi faqat rasmiy maqom bilan belgilanmaydi. Uning qanchalik ko‘p o‘rganilishi, unda yaratilgan asarlarning dunyoga tarqalishi, zamonaviy sohalarda qo‘llanishi va boshqa xalqlar tomonidan qadrlanishi ham katta ahamiyatga ega. Har birimiz ona tilimizga hurmat bilan munosabatda bo‘lib, uni rivojlantirishga o‘z hissamizni qo‘shsak, o‘zbek tilining xalqaro mavqei yanada mustahkamlanadi.

Zero, o‘z tilini qadrlagan xalq o‘z tarixini va madaniyatini qadrlaydi. Ona tilimizni asrash, boyitish va dunyoga tanitish esa bugungi avlodning kelajak oldidagi muhim mas’uliyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Mahmudov N.** Tilimizning tilla sandig‘i. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 240 b.
2. **Mahmudov N.** O‘zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. – Toshkent: Fan, 2009. – 216 b.
3. **Salomov G‘.** Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978. – 220 b.
4. **Musayev Q.** Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2005. – 352 b.
5. **Po‘latov A.** Kompyuter lingvistikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2011. – 520 b.
6. **Abdurahmonov G‘., Rustamov A.** Qadimgi turkiy til. – Toshkent: O‘qituvchi, 1982. – 168 b.
7. **Mengliyev B.** Hozirgi o‘zbek tili. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2018. – 200 b.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.